

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული მფლობელობის შესახებ ნორმების რედაქტირების ცდა

ცივილისტური დოქტრინისა და სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი

დოქ. ქეთევან ქოჩაშვილი

ევროპული ცივილისტური დოქტრინა და კანონმდებლობა ისტორიულად და თანამედროვეობაშიც მფლობელობას (ლათ. possessio) ნივთზე ნებით განხორციელებულ ფაქტობრივ ბატონობად მოიაზრებს. ამ მიდგომით ის ერთგულია მფლობელობის ინსტიტუტის რომის სამართლისეული გააზრებისა. მფლობელობა ფაქტია, რომლითაც ცხადი ხდება ნივთის პირისადმი ბუნებრივი დამორჩილება, საკუთრებისგან განსხვავებით, რომელიც ნივთის პირისადმი დაქვემდებარების სამართლებრივი ფორმაა (*პუხტა*).¹ მფლობელობა დამოუკიდებელი ფასეულობაა, რომლის უკან შესაძლოა იყოს როგორც საკუთრება, ისე სხვა სანივთო თუ ვალდებულებითი უფლება ანდა ის არსებობდეს ყოველგვარი ტიტულის გარეშე. ამ თვალსაზრისის გაზიარებით, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსმა მფლობელობა საკუთრებისგან დამოუკიდებელი მოწესრიგების ღირს სიკეთედ მიიჩნია და მას ცალკე თავი დაუთმო სანივთო სამართლის წინააღმდეგ.

მფლობელობაში ჯერ კიდევ რომაელმა იურისტებმა გამოყვეს ორი ელემენტი: მატერიალური ანუ ობიექტური – corpus და ნებითი ანუ სუბიექტური – animus, სადაც ეს ორი ელემენტი არ არსებობს აშკარად ან ნაგულისხმევად, იქ არც მფლობელობაა. ამგვარია თანამედროვე ევროპული სამართლის მიდგომა. საქართველო ტრადიციულად კონტინენტური ევროპის სამართლის ოჯახს მიეკუთვნება. შესაბამისად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის დანაწესით, მფლობელობა წარმოიშობა ნივთზე ფაქტობრივი ბატონობის ნებითი მოპოვებით (155-ე მუხლის პირველი ნაწილი). Corpus გულისხმობს არა მხოლოდ ნივთის ხელთპყრობას² (ამგვარი გააზრება „ადამიანთა მოდგმის პრიმიტიული მართლშეგნების გამოძახილი იქნებოდა,“ (*ზოიძე*)³ არამედ ვითარებას, როდესაც პირს ძალუძს ნივთზე სამეურნეო ძალაუფლების განხორციელება და მისგან სასარგებლო თვისებების მიღება. სწორედ ამ დროს ასრულებს ნივთი თავის ფუნქციას – ემსახუროს ადამიანს, რაც არის კიდევ მფლობელობის სოციალური ფუნქცია, მისი გარდაუვალობის განმაპირობებელი ადამიანთა მოდგმისთვის მართლწესრიგის არარსებობის პირობებშიც კი (*დერნბურგი*).

რაც შეეხება ნებით ელემენტს, ის არ დაიყვანება მხოლოდ ნივთის ფლობის გაცნობიერებამდე. ნების გამოხატვის გარეშე ნივთთან სხეულებრივი კავშირი მხოლოდ ფიზიკური შემხებლობაა, რომელიც არავითარ სამართლებრივ

ფიგურას არ ჰქმნის: მაგ., მძინარე ადამიანის ან ქმედუნარო პირის მიერ ნივთის ხელთქონა. პირველ შემთხვევაში ნება საერთოდ არ გამოვლენილა, ხოლო მეორე შემთხვევაში გამოხატული ნება არ არის სამართლებრივად ვარგისი, თუმცა ნამდვილი, ის არაეფექტური ნებაა.⁴ მფლობელობის დაფუძნებისას გადამწყვეტია ნების თვისობრიობა: ფლობდე საკუთარი ინტერესებისთვის, შენს სასარგებლოდ. თუ სახეზეა სხვის ინტერესებში ფლობა, ნივთზე ფაქტობრივი ზემოქმედების განხორციელება ნივთის პირადი გამოყენების პრეტენზიის გარეშე, მაშინ ჭერა-პყრობასთან გვაქვს საქმე (სსკ-ის 155-ე მუხლის მე-2 ნაწილის პირველი წინადადება). ზოგჯერ ნებითი ელემენტი აშკარად არ არის გამოკვეთილი, მაგრამ ის ივარაუდება. მაგ., პირი ითვლება იმ ნივთის მფლობელად, რომელიც მის სახლში მისი არყოფნისას მიიტანეს, ნივთის მიკუთვნება სამეურნეო გარემოსადმი ქმნის ვარაუდის საფუძველს, რომ პირს სურს მასზე ბატონობის განხორციელება.

ამასთან, animus, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, რომის სამართლისა და მასზე დაფუძნებული ევროპული ქვეყნების სამოქალაქო კოდიფიკაციებისგან განსხვავებით, საკუთარი ინტერესებით ფლობას, ფართოდ მოიაზრებს და მას არ აიგივებს მხოლოდ სურვილთან – ფლობდე როგორც მესაკუთრე, რის საფუძველზეც გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის მსგავსად, მფლობელად მესაკუთრისა და არამართლმომიერი მფლობელის გვერდით მიიჩნევენ იმ პირებს, ვინც ფლობს მესაკუთრესთან შეთანხმებით სანივთო ან ვალდებულებითი უფლების საფუძველზე. ამ მიდგომით გერმანული სამოქალაქო სამართლის დარად, ჰქმნის ორმაგი მფლობელობის დაფუძნების შესაძლებლობას პირდაპირი და არაპირდაპირი მფლობელობის სახით (სსკ-ის 155-ე მუხლის მე-3 ნაწილი). ამასთან, მისგან განსხვავებით, მატერიალური ელემენტის განხორციელება არ მოიცავს ნებით ელემენტს (corpus არის განსხვავებული animus)⁵ და აშკარად ითხოვს სუბიექტური ელემენტის არსებობას. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიდგომა ემყარება ცივილისტურ დოქტრინაში არსებულ თეორიას, რომელსაც შუალედური პოზიცია უჭირავს მფლობელობის სუბიექტურ და ობიექტურ თეორიებს, მფლობელობის შესახებ რომაულ და გერმანულ წარმოდგენებს შორის.⁶

⁴ *ზარანდია თ.*, ფაქტი VS უფლება: მფლობელობა და საკუთრების უფლება – ურთიერთმიმართება ქართული და ფრანგული სამართლის მიხედვით. პროფ ბ. ზოიძის 60 წლისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, რედ. *ჭახტურია ლ., ბურდული ი.*, თბ., 2013, 266.

⁵ *შოთაძე თ.*, შედარებითი სანივთო სამართალი, თბ., 2015, 30.

⁶ *Гримм Д. Д.*, Лекции по догме римского права, 5-ое изд., Петроград, 1916, 156.

⁷ *Иеринг Р.*, Теория владения, СПб., 1895, 5.

⁸ *Васьковский Е. В.*, Учебник гражданского права, М., 2003, 212.

¹ *Пухта Г. Ф.*, Курс римского права, Т.1, М., 1874, 321. მიითითებუ-ლია: *Бабаев А. Б.*, Система вещных прав, М., 2007, 3.

² „ფაქტობრივი ბატონობა სწორედაც რომ არ გულისხმობს ნივთზე ფიზიკურ შემხებლობას“; *ნაჭყეძია ა.*, სამოქალაქო სამართლებრივი ნორმების განმარტებები უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაში (2000-2013), თბ., 2014, 58.

³ *ზოიძე ბ.*, ქართული სანივთო სამართალი, თბ., 2003, 56.

ორმაგი მფლობელობის დროს მფლობელობის დანაწევრება ორსაფეხურიანია ანუ ფაქტობრივი ბატონობის განმარტოვებული სუბიექტები ერთმანეთთან ვერტიკალურ მდგომარეობაში იმყოფებიან, თუმცა ვერტიკალი გულისხმობს მფლობელობის დაფუძნების პროცესს და არა ძალაუფლების ხარისხის მიხედვით დანაწევრებას, რადგან თითოეული მათგანი მართლმომიერი მფლობელია და დაცვის ერთნაირი საშუალებები გააჩნიათ მესამე პირთა მიმართ, ასევე, თითოეულის მფლობელობა ერთურთის თვითნებობისგანაც დაცულია (სსკ-ის 162-ე მუხლი). თუ პირი არავის უყოფს მფლობელობას, ის პირდაპირი მფლობელია, ხოლო თუ სანივთო ან ვალდებულებითი უფლების საფუძველზე ხდება პირდაპირი მფლობელობის სხვისთვის გადაცემა, მაშინ პირდაპირი მფლობელი გარდაისახება არაპირდაპირ მფლობელად, ხოლო სხვა პირი პირდაპირ მფლობელად გვევლინება (სსკ-ის 155-ე მუხლის მე-3 ნაწილი).

ორმაგი მფლობელობისგან განსხვავებით თანამფლობელობისას დანაწევრება ერთსაფეხურიანია. თანამფლობელობა შესაძლოა იყოს მარტივი ან კვალიფიციური, განსხვავება ნივთის მიმართ ძალაუფლების განხორციელების ფარგლებშია. მარტივი თანამფლობელობის დროს, რომელიც თანაბარი საკუთრების არსებობას შეესაბამება, თითოეული სუბიექტი ნივთზე ბატონობას დამოუკიდებლად, სრულად ახორციელებს, ხოლო კვალიფიციურის დროს, რაც წილადი თანასაკუთრების შესატყვისია, მფლობელობა ხორციელდება ნივთზე არა სრულად, არამედ გარკვეულ წილზე, რომელიც შესაძლოა, თავიდანვე იყოს ნატურით გამოკვეთილი, ან იდეალური სახით არსებობდეს.

სსკ-ის თანახმად, მფლობელობის განხორციელება დასაშვებია ნივთზე ანუ სხეულებზე საგანზე. ამასთან, ქონების, როგორც სანივთო უფლების ობიექტის, განსაზღვრება თავის თავში მოიცავს როგორც ნივთებს, ისე არამატერიალურ ქონებრივ სიკეთეს, რომლის მიმართ სარგებლობასთან და განკარგვასთან ერთად დადგენილია მათი ფლობის შესაძლებლობა ანუ დასაშვებია საკუთრების შინაარსის ელემენტების ტრიადის სახით განსხეულება. მართალია, კოდექსისეული დანაწესი მატერიალური ნივთის ფლობის იდეას აღვივებს,⁹ მაგრამ არათუ თანამედროვე ცივილური სამართალი, რომელიც ითვალისწინებს რა *res incorporales*, როგორც სამოქალაქო ბრუნვისთვის აუცილებელ სიკეთეს და მისი მოწესრიგების ფორმებს ჰქმნის, არამედ რომის სამართალმაც შორეულ წარსულში მოქმენა ამგვარი ნივთების ფლობასთან დაკავშირებული პრობლემის გადაჭრის გზა ე.წ. კვამი მფლობელობის თეორიის შექმნით. იდეალურ ქონებრივ ობიექტს სხეული არა აქვს, მისი ფლობა ფიზიკურად ვერ ვლინდება, მას ხელით ვერ შევხებით, მაგრამ ის ექვემდებარება სარგებლობასა და განკარგვას,¹⁰ უფლების ფლობა მისი განხორციელების შესაძლებლობაა. ზემოთ ხსენებული თეორიით, უფლებით სარგებლობა გაუთანაბრდა ნივთზე ფაქტობრივ ბატონობას, უფრო ზუსტად, საკუთარი ინტერესებისთვის უფლებით სარგებლობის გულმრავა მიჩნეულ იქნა მფლობელობის ნებით ელემენტად, ხოლო მატერიალური ელემენტი უფლების რეალურად განხორციელებამ შეადგინა.

⁹ *მარანდია თ.*, ფაქტი VS უფლება: მფლობელობა და საკუთრების უფლება-ურთიერთმიმართება ქართული და ფრანგული სამართლის მიხედვით. პროფ ბ. ზოიძის 60 წლისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, რედ. *ჭანტურია ლ., ბურდული ი.*, თბ., 2013, 256.

¹⁰ *ძამუკაშვილი დ.*, ინტელექტუალური უფლებები, თბ., 2006, 103.

¹¹ *Пухан. И., Поленак — Акимовская М., Римское право*, М., 1999, 166.

რაც შეეხება მფლობელობის შეწყვეტას, ის უკავშირდება მისი ელემენტების არ არსებობას. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში მითითებულია ამ ელემენტების თანხვედრის აუცილებლობაზე, კერძოდ, სუბიექტური ნება (პირის სურვილი აღარ განახორციელოს ნივთის ფლობა) უნდა თანაარსებობდეს ობიექტურ მდგომარეობასთან (პრაქტიკულად ნივთის ფლობის შეწყვეტა).¹² მფლობელობა შესაძლოა შეწყდეს როგორც პირის ნების საფუძველზე (ნივთზე საკუთრების უფლებაზე უარის თქმის მიზნით მისი მიტოვება ან სხვა პირზე გადაცემა), ისე მისი ნების გარეშე (ნივთის დაკარგვა, მოპარვა, განადგურება, პირის გარდაცვალება და სხვა). ზოგჯერ მფლობელობის სუბიექტური ელემენტი შენარჩუნებულია, თუმცა ობიექტური ელემენტის არარსებობა მფლობელობის შეწყვეტას განაპირობებს. ამასთან, ამ დროს ნივთზე არსებული უფლება ძალაშია, რაც მასზე მფლობელობის აღდგენის შესაძლებლობას იძლევა.

მართალია, მფლობელობა ფაქტია, მაგრამ უფლებრივი თვისობრიობის მქონე, ანუ მას ყოველთვის უფლებრივი შედეგები უკავშირდება, კერძოდ, უფლების არსებობა განაპირობებს ფლობის ფაქტს, ან მართლწესრიგი ფაქტს უფლების წარმოშობის შესაძლებლობას აძლევს ანდა სამართლებრივი დაცვით უზრუნველყოფს. მფლობელობაში ფაქტისა და უფლების თანხვედრის კულმინაცია მესაკუთრედ ყოფნის პრეზუმფციის არსებობაა, რომლის თანახმადაც მოძრავი ნივთის მფლობელი მის მესაკუთრედ ივარაუდება. ეს გულისხმობს, რომ ყოველ შემთხვევაში სამართალში არსებობდა და თანამედროვე კონტინენტური ევროპის სამართალშიც აგრძელებს არსებობას: მაგ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის დანაწესით - ივარაუდება, რომ ნივთის მფლობელი არის მისი მესაკუთრე (158-ე მუხლის პირველი ნაწილი). ამასთან, ეს პრეზუმფცია არ მოქმედებს უძრავი ნივთის მიმართ, რადგან თუ მოძრავ ნივთზე საკუთრების უფლების წარმოშობა უკავშირდება ე.წ. ტიტულუსის და მოდუსის თანაარსებობას ანუ სამართლებრივი საფუძვლისა და ნივთის მფლობელობაში გადაცემის ელემენტების ერთიანობას, უძრავი ნივთების მიმართ მოქმედებს ე.წ. საადგილმამულო წიგნის სისტემა, რომლის ძალით საკუთრების უფლების წარმოშობის პროცესი ამ უფლების საჯარო რეესტრში რეგისტრაციის გზით სრულდება. შესაბამისად, უძრავი ნივთის მესაკუთრე მხოლოდ საჯარო რეესტრის ჩანაწერიდან ვლინდება და არა მარტოდ ფლობის ფაქტობრივი ვითარებიდან. ეს პრეზუმფცია არ გამოიყენება ასევე, ძველი მფლობელის ანუ მფლობელობადაკარგული პირის სასარგებლოდ, რომლის მიმართაც ის მხოლოდ ნივთზე მისი ფაქტობრივი ძალაუფლების განხორციელებისას მოქმედებდა (158-ე მუხლის მეორე ნაწილი).

ადამიანთა მოდგმის არსებობის მანძილზე ისტორიულად და ლოგიკურად სწორედ, მოძრავ ნივთზე განხორციელებული ფლობის ფაქტი ჩამოყალიბდა მასზე საკუთრების უფლების წარმოშობის საფუძვლად. რა თქმა უნდა, პირველყოფილი ადამიანის და მართლწესრიგით განმტკიცებული საკუთრების უფლების სუბიექტის მიერ ნივთზე ბატონობა თვისობრივად განსხვავებულია, მაგრამ სწორედ, ნივთის ფიზიკური ხელთპყრობით, რაც ხორციელდებოდა ადამიანთა მიერ საარსებო მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების თუ შემდგომ, სხვაზე მეტი ძალაუფლების მოპოვების მიზნით, ფაქტობრივმა ბატონობამ დასაბამი მისცა საკუთრე-

¹² *ნაჭყებია ა.*, სამოქალაქო სამართლებრივი ნორმების განმარტებები უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაში (2000-2013), თბ., 2014, 58.

ბის უფლების წარმოშობას. ნივთის დაუფლების აქტს განაპირობებდა ადამიანში იმანენტურად არსებული საკუთრების გრძობა, რომელიც ჯერ არ იყო ნორმატიულად განმტკიცებული,¹³ ამდენად, საკუთრება მართებულად მიიჩნევა წინარესახელმწიფოებრივ უფლებად, აპრიორულ სამართლებრივ კატეგორიად.

ადამიანი სოციალური არსებაა და თანდაყოლილი სიკეთეების გარდა თავის მსგავსთა საზოგადოებაში – სოციუმში უყალიბდება მოვალეობის განცდა. მისთვის ცხადი ხდება, რომ არა მხოლოდ მის მიერ განხორციელებული დაუფლების ფაქტი იმსახურებს დაცვას, არამედ სხვის ხელთ არსებულიც ხელშეუვალია. უფლება და მოვალეობა ჯერ მხოლოდ ლოგიკური აღიარების დონეზე არსებობს და არა როგორც პოზიტიური სამართლის ელემენტები. თავდაპირველად ეს ვითარება თვალსაჩინოა მოძრავ ნივთებთან მიმართებაში, რადგან ჯერ მათი დაუფლების აუცილებლობა ჩნდება. ადამიანის სამეურნეო ძალაუფლების განზრდასთან ერთად ეს პროცესი უძრავ ნივთებზეც ვრცელდება, რომლებზეც ჯერ მხოლოდ გვაროვნული, საერთო საკუთრება არსებობს. მართებულად შენიშნავს *ჟან-ჟაკ რუსო*: „პირველი ადამიანი, ვინც მიწის ნაკვეთი შემოღობა და განაცხადა, რომ მისია, რაშიც ხალხიც დაარწმუნა, სამოქალაქო საზოგადოების ნამდვილი ფუძემდებელი იყო.“¹⁴

სოციალური ინსტიტუტების – სახელმწიფოსა და სამართლის განვითარების შედეგად, ბუნებით მდგომარეობაში ნივთის ფლობამ უფლებრივი ფლობის თვისობრიობა შეიძინა, მფლობელობა საკუთრებად ანუ ფაქტი-უფლებად გარდაიქმნა. „საზოგადოებრივი ხელშეკრულებით ადამიანმა დაკარგა ბუნებითი თავისუფლება და განუსაზღვრელი უფლება ყოველივეზე, რასაც შეიძლება დაეუფლოს, საპირწონედ მიიღო სამოქალაქო თავისუფლება და უფლება იმაზე, რაც გააჩნია“.¹⁵

მესაკუთრედ ყოფნის პრეზუმციას რამდენიმე ფუნქცია გააჩნია, პირველი – ის ემსახურება სამოქალაქო ბრუნვის განვითარებასა და სიმყარეს, რამდენადაც განპირობებული საქონელგაცვლის პირობებში არავის უწევს მოძრავ ნივთზე საკუთრების უფლების არსებობის მტკიცება და ბრუნვის მონაწილეები კეთილსინდისიერების პოზიციიდან ერთმანეთს უფლებამოსილ პირებად აღიქვამენ, „კეთილსინდისიერება მათთვის არა მოვალეობა, არამედ შინაგანი მოთხოვნილებაა“ (*ბოიდე*).¹⁶ სწორედამ, რომ „არ არსებობს ნივთის მფლობელობაზე უკეთესი მაჩვენებელი მასზე საკუთრების უფლების არსებობისა“ (*ბურჟონი*), „მფლობელობა საკუთრების სინამდვილეა“ (*იერინგი*), ნივთის ფლობით უფლების არსებობა ვლინდება, რაც ბრუნვის მონაწილეებს მისდამი ნდობას აღუძრავს. ნივთის კეთილსინდისიერ შემქმნად ითვლება ის, ვინც მოძრავი ნივთის შექმნისას ამ ნდობით მოქმედებს, თვლის რომ უფლებას იძენს მართლზომიერად¹⁷, სხვისი უფლების ხელყოფის გარეშე და არსებული გარემოებები სხვაგვარი ფიქრის შესაძლებლობას გამორიცხავენ, და პირიქით, ის, ვინც იცის, რომ სხვის კუთვნილ სიკეთეს მართლსაწინააღმდეგოდ ეუფლება ანდა ვისთვისაც ცნობილია გარემოებები, რომლებიც საღად მოაზროვნე ადამიანს გარეგნის მიმართ ეჭვს აღუძრავს,¹⁸ არაკეთილსინდისიერი მფლობელია.

კეთილსინდისიერება და არაკეთილსინდისიერება უკანონო მფლობელობის კატეგორიებია, ორივე მათგანი მოიცავს მართლსაწინააღმდეგობას, მაგრამ კეთილსინდისიერი მფლობელის ქცევა არაბრალეულია. სწორედ ამის გამო მართლწესრიგი მას გარკვეული სამართლებრივი სიკეთეებით ავილდობს: მხოლოდ მის მიმართ დაიშვება ვინდიკაციის შეზღუდვა, მხოლოდ მას გააჩნია ნაყოფზე უფლება ვინდიკაციის განხორციელებისას, მხოლოდ მას ეძლევა უფლება შესაგებებლზე (ნივთის დაკავება) მესაკუთრის მიმართ, მხოლოდ მან შეიძლება მოიპოვოს მოძრავ ნივთზე საკუთრება შექმნითი ხანდაზმულობის გზით.

რომის სამართლისგან განსხვავებით, სადაც შეუზღუდავი ვინდიკაციის პრინციპი მოქმედებდა, შუა საუკუნეების გერმანულ ჩვეულებით სამართალში ჩამოყალიბდა ვინდიკაციის შეზღუდვის წესი, რომლის თანახმად, მესაკუთრე უძღურია დაიბრუნოს მისი მფლობელობიდან ნებით გასული და კეთილსინდისიერი მფლობელის მიერ სასყიდლით შექმნილი ნივთი. ამ წესს, რომელიც დღემდე მოქმედებს თანამედროვე ევროპულ სამართალში, თუ 187-ე მუხლით განამტკიცებს. ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ მესაკუთრის სავინდიკაციო მოთხოვნა კმაყოფილდება, მისი შედეგები განსხვავებულია უკანონო მფლობელთა სახეების მიხედვით.

არაკეთილსინდისიერი მფლობელისგან განსხვავებით, რომელსაც არათუ არ ეძლევა ნაყოფის დატოვების შესაძლებლობა – „საწინააღმდეგოს დაშვება იქნებოდა სამართალდარღვევის ურცხვი ტრიუმფი, რაც შეურაცხყოფდა საზოგადოებრივ მართლშეგნებას“¹⁹, არამედ ბრალეულად მიუღებელი ნაყოფის ღირებულების გადახდაც ევალება (სსკ-ის 164-ე მუხლის პირველი და მეორე წინადადება), კეთილსინდისიერ მფლობელს, რომელსაც სამართლიანად აქვს განცდა, რომ მესაკუთრეა, ენიჭება ამ შეგნების არსებობის მანძილზე მიღებული ნაყოფის დატოვების უფლება (სსკ-ის 163-ე მუხლის პირველი ნაწილის მეორე წინადადება). თავის მხრივ, კეთილსინდისიერ მფლობელს უფლება აქვს მესაკუთრეს ნივთზე გაწეული შენახვისა (ნივთის სუბსტანციის შესანარჩუნებლად) და გაუმჯობესების ხარჯების (რაც ბრდის ნივთის სამეურნეო ღირებულებას) ანაზღაურება მოსთხოვოს, თუ აღნიშნული არ არის კომპენსირებული ნივთიდან მიღებული სიკეთით (ანალოგიური უფლება არაკეთილსინდისიერ მფლობელს მხოლოდ მაშინ გააჩნია, თუ მისი გამოუყენებლობა მესაკუთრის უსაფუძვლო გამდიდრებას იწვევს: სსკ-ის 164-ე მუხლი). ამ მოთხოვნის შესრულებამდე კეთილსინდისიერ მფლობელს ნივთის დაკავების უფლება აქვს (სსკ-ის 163-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

სსკ იცნობს რომაული *usucapio*-ს თანამედროვე მოდეულ შექმნითი ხანდაზმულობის ინსტიტუტს, რომლის მიხედვითაც, კანონით დადგენილ პირობებში ნივთზე მფლობელობა მასზე საკუთრების უფლებას აფუძნებს. ეს ინსტიტუტი მაშინ მოქმედებს, როცა ბუნდოვანია ნივთზე უფლებამოსილი პირის ვინაობა და სიცხადე მხოლოდ ფაქტობრივი ხასი-

¹³ ქოჩაშვილი ქ., მფლობელობა და საკუთრება-ფაქტი და უფლება სამოქალაქო სამართალში, თბ., 2015, 17.

¹⁴ ჟან-ჟაკ რუსო, საზოგადოებრივი ხელშეკრულება, თბ., 1997, 6.

¹⁵ ჟან-ჟაკ რუსო, საზოგადოებრივი ხელშეკრულება, თბ., 1997, 25.

¹⁶ ბოიდე ბ., სამართლის პრაქტიკული ყოფიერების შემეცნების ცდა (უპირატესად ადამიანის უფლებათა ჭრილში), ესეები, თბ., 2013, 179.

¹⁷ შექმნის სამართლებრივი საფუძველი არის კეთილი რწმენის მტკიცებულება, ის ემსახურება *bona fides*-ის გამართლებას. *Дернбург Г., Пандекты, Т. 2, пер. Блоха А.Ю., Гальпера А.Я., Унтелова Д.И., Шнейдера К.А., под. ред. Мейендорфа А.Ф., СПб., 1905, 66.*

¹⁸ *ჯულელი გ.*, კაპიტალის დაცვა საქციო საზოგადოებაში, თბ., 2010, 220.

¹⁹ *Петражицкий Л.И., Права добросовестного владельца на доходы с точек зрения догмы и политики гражданского права, СПб., 1902, 4.*

ათის ხელისუფლებაშია. შექმნილი ხანდაზმულობის ობიექტური (სათანადო ნივთი, კანონით დადგენილი ვადა, უწყვეტი ფლობა) და სუბიექტური (საკუთრად ფლობის განზრახვა და კეთილსინდისიერება) პირობები რომის სამართლიდან მოყოლებული თანამედროვეობამდე ბევრჯერ შეიცვალა და სსკ-ში ამჟამად არსებული რედაქციით, მოძრავ და უძრავ ნივთებზე საკუთრად ფლობის განზრახვით კანონით დადგენილ ვადებში განხორციელებული უწყვეტი მფლობელობა მათზე საკუთრებას წარმოშობს.

ამასთან, თუ მოძრავ ნივთთან მიმართებაში კეთილსინდისიერება კონსტიტუციური ელემენტია, უძრავ ნივთთან დაკავშირებით მისი სავალდებულობა არ ჩანს, მთავარია, რომ ფაქტობრივი მფლობელი და რეესტრში რეგისტრირებული პირი ერთი და იგივე იყოს. რომაული და შუა საუკუნეების სამართლისგან განსხვავებით, სადაც მოქმედებდა ფორმულა – შემდგომი არაკეთილსინდისიერება არ ვნებს საკუთრების ხანდაზმულობით შექმნას, თუ პირი მფლობელობის მოპოვების მომენტში კეთილსინდისიერია, თანამედროვე ევროპული სამართალი მფლობელის კეთილსინდისიერებას ითხოვს არა მხოლოდ მფლობელობის მოპოვებისას, არამედ მფლობელობის მთელ პერიოდში (ეს მიდგომა შუა საუკუნეების კანონიკურ სამართალში ჩამოყალიბდა). ამასთან, კეთილსინდისიერების, როგორც პირის სინდისში დამალული ფაქტის მტკიცება რთულია, ამიტომ ის ივარაუდება. რაც შეეხება მეორე სუბიექტურ ელემენტს, მფლობელობის დაფუძნებისგან განსხვავებით, სადაც მოითხოვება საკუთრად ფლობის განზრახვა ფართო გაგებით, ანუ საკუთარი ინტერესებით ფლობის შინაარსით, შექმნილი ხანდაზმულობის დროს სწორედ, მისი ვიწრო, რომაული გააზრება (ვფლობდე ვითარცა მესაკუთრე) სახეზე. ამდენად, მხოლოდ უკანონო მფლობელს ხელეწიფება, გახდეს მესაკუთრე და არა მართლზომიერ ხანდაზმულ მფლობელს.

შექმნილი ხანდაზმულობის შესახებ არსებული ნორმებიდან არ იკვეთება ხანდაზმულობის ვადების შეჯამების შესაძლებლობა უფლებამემკვიდრეობის დროს. თუმცა მფლობელობის თავში არსებული ნორმა, რომელიც წარმოადგენს მფლობელობის დაფუძნების შემთხვევას მისი ელემენტების გათვალისწინების გარეშე, ფიქციის გზით, და მიზნად ისახავს მემკვიდრეთა ინტერესების დაცვას (მფლობელობა მემკვიდრეებზე გადადის იმავე სახით, რა სახითაც არსებობდა მემკვიდრეებთან – სსკ-ის 157-ე მუხლი) მემკვიდრეობითი ურთიერთობის დროს მამკვიდრებლისა და მემკვიდრის მიმართ არსებული შექმნილი ხანდაზმულობის ვადების შეჯამების შესაძლებლობას იძლევა.

საკამათოა შექმნილი და სასარჩელო ხანდაზმულობის ვადების ურთიერთმიმართების საკითხი. მართალია, სავინდიკაციო მოთხოვნა აბსოლუტური ხასიათის ქონებრივი სიკეთის – საკუთრების დასაცავად არსებობს, მაგრამ რამდენადაც ის მიმართულია არა პირთა განუსაზღვრელი წრის, არამედ კონკრეტული პირის მიმართ, რელატიურ (შეფარდებით) ხასიათს ატარებს.²⁰ შესაბამისად, ხანდაზმუ-

ლობის წესრიგს ექვემდებარება, კერძოდ, სავინდიკაციო მოთხოვნა არასახელმწიფოებო ხასიათისაა და მასზე ვრცელდება 10 წლიანი ხანდაზმულობის ვადა. ამგვარად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული ხანდაზმულობის ნორმების მიხედვით, მოძრავ ნივთებთან დაკავშირებით, შექმნილი ხანდაზმულობის ვადის (5 წელი) გასვლა დროით წინ უსწრებს უფლების დაცვის ხანდაზმულობის ვადას, ხოლო უძრავ ნივთებთან დაკავშირებით, დაცვისთვის დადგენილი ვადის გასვლის შემდეგ შესაძლოა, ჯერ კიდევ არ იყოს წარმოშობილი ნივთზე საკუთრების უფლება (უძრავი ნივთების მიმართ შექმნილი ხანდაზმულობის ვადა 15 წელს შეადგენს). ამ უკანასკნელ შემთხვევაში რომის სამართალში არსებული ე.წ. ბონიტარული საკუთრების მსგავსი მოვლენა ფიქსირდება, როცა ნივთი ჯერ არ იყო პირის საკუთრებაში, თუმცა განმტკიცებული იყო მის მფლობელობაში, მისი ქონების შემადგენლობაში. ამდენად, ანრობრივი წინააღმდეგობების გათვალისწინებით, გადასახედია უფლების დაცვის და შექმნილი ხანდაზმულობის ვადების საკითხი.

ზემოთ მითითებულ მსჯელობათაგან იკვეთებოდა კეთილსინდისიერი მფლობელის, როგორც უკანონო მფლობელის, ფიგურა, თუმცა სსკ იცნობს კეთილსინდისიერების ფართო განმარტებასაც (159-ე მუხლი), რომელიც ამ ცნებაში ერთდროულად მოიხარებს მას, როგორც მართლზომიერების, ისე არამართლზომიერების სივრცეში. მფლობელობის კანონიერება ნიშნავს იმას, რომ ის ხორციელდება კანონის საფუძველზე, მისი მოთხოვნების დაცვით. ასეთია მესაკუთრის და მისგან ნაწარმოები სანივთო თუ ვალდებულებებითი უფლების მქონე პირთა მიერ განხორციელებული ფაქტობრივი ბატონობა. თუმცა იმის დაფიქსირება, რომ მესაკუთრე, დამქირავებელი ან მოგირაგვე კეთილსინდისიერი მფლობელია, დეკლარაციულ ხასიათს ატარებს და რაიმე დამატებით უფლებრივ შედეგებს ამ ტიტულოვან მფლობელთათვის არ წარმოშობს. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკა ამ მუხლთან დაკავშირებით არაერთგვაროვანია, ერთგან ის მართლზომიერებას მიჯნავს კეთილსინდისიერებისგან სწორედ სამართლებრივი საფუძვლის არსებობა-არარსებობის ფაქტით,²¹ სხვაგან კი ამ ცნებებს ერთმანეთთან აიგივებს.²²

ამავე მუხლის მეორე წინადადება კი გადმოსცემს უკანონო კეთილსინდისიერი მფლობელის ცნებას, კერძოდ მის ერთ-ერთ გამოვლინებას: კეთილსინდისიერია მფლობელი, რომელიც უფლებამოსილ პირად შეიძლება იქნეს მიჩნეული საქმიან ურთიერთობებში საჭირო გულმოდგინე შემოწმების საფუძველზე. სასამართლო პრაქტიკა, რომელიც ნორმის სიცოცხლისუნარიანობის დადასტურების უტყუარი მტკიცებულებაა, ამ საკითხთან დაკავშირებით არ გამოირჩევა მიგნებათა სიუხვით. ის ცდილობს ამ აბსტრაქტულ დეფინიციას მოარგოს კეთილსინდისიერი მფლობელობის გამოვლინების ის შემთხვევები, რომლებიც არ არიან კავშირში კეთილსინდისიერ შექმნასთან. მაგ., საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ერთ-ერთი გადაწყვეტილებით, ამ გაგებით კეთილსინდისიერად მიჩნეულ იქნა მიწის მესაკუთრე, რომელიც ამუშავებდა საკუთარი ნაკვეთის მიმდებარე ტერიტო-

²⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებაში სხვაგვარი აზრია დაფიქსირებული, კერძოდ სასამართლო გამოდის რა საკუთრების შინაარსის ცნებიდან, რაც მესაკუთრეს ნივთის მიმართ ტრიადით განსაზღვრულ უფლებამოსილებათა თავისუფლად განხორციელების შესაძლებლობას ანიჭებს, მიიჩნევს, რომ მესაკუთრე დროში შეზღუდული არ უნდა იყოს სხვა პირისგან კუთვნილი ნივთის დაბრუნების მოთხოვნის თვალსაზრისით. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2005 წლის 16 სექტემბრის №ას526-847-05 გადაწყვეტილება. მითითებულია: *ბარანდია თ.*, ფაქტი VS უფლება: მფლობელობა და საკუთრების უფლება-ურთიერთმიმართება ქართული და ფრანგული სამართლის

მიხედვით. პროფ ბ. ზოიძის 60 წლისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, რედ. *ჭანტურია ლ., ბურდული ი.*, თბ., 2013, 260-261.

²¹ *ნაჭყებია ა.*, სამოქალაქო სამართლებრივი ნორმების განმარტებები უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაში (2000-2013), თბ., 2014, 61.

²² *ნაჭყებია ა.*, სამოქალაქო სამართლებრივი ნორმების განმარტებები უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაში (2000-2013), თბ., 2014, 59.

რიას, რომელიც არ წარმოადგენდა მის საკუთრებას და სხვა უკანონო მფლობელის მხრიდან განხორციელებული ხელშეშლის აღკვეთის მიზნით მას შესაბამისი დაცვის უფლება მიენიჭა. ალბათ, მართებული იქნება კეთილსინდისიერი მფლობელის იმგვარი განსაზღვრების მოცემა, რომელიც მას მხოლოდ უკანონო მფლობელობის სივრცეში მოიაზრებს და მისი დაფუძნების შემთხვევებს შეძლებისდაგვარად სრულყოფილად ასახავს.

სსკ-ის 159-ე მუხლით გადმოცემული კეთილსინდისიერი მფლობელობის არაერთგვაროვანი გააზრების მიზეზი 160-161 მუხლების არსებობაში უნდა ვეძიოთ, რომლებიც მფლობელობით დაცვას განამტკიცებენ (ნივთის დაბრუნების ან ხელშეშლის აღკვეთის გზით). აღნიშნული სიკეთე ხელმისაწვდომია მხოლოდ კეთილსინდისიერი მფლობელისთვისაა, რომელშიც სსკ მოიაზრებს როგორც ტიტულოვან, ისე უტიტულო მფლობელს. ისტორიულადაც და თანამედროვეობაშიც პოსესორული დაცვით მხოლოდ აღნიშნული სუბიექტები სარგებლობდნენ.

მფლობელობითი დაცვის არსი ჯერ კიდევ რომის სამართალში განისაზღვრა თავდაპირველად, პრეტორის ინტერდიქტებით, შემდეგ პრეტორული და ცივილური სარჩელებით. მფლობელობითი დაცვა გულისხმობს დაცვას ფაქტზე და არა უფლებაზე დაყრდნობით, აქ „უფლებრივი ყოფიერების მტკიცება შეცვლილია ფაქტობრივი ყოფიერების მტკიცებით“ (იერიჩვი).²³ ამასთან, მას დროებითი ხასიათი აქვს, რადგან, თუ მოდავე მხარე უკმაყოფილო რჩება პოსესორული პროცესის შედეგით, მას შეუძლია პეტიტორული პროცესის წამოწყება, სადაც უფლებაზე დაყრდნობით შეეცდება საკუთარი ინტერესების დაცვას. მფლობელობითი

დაცვა არა მხოლოდ უკანონო კეთილსინდისიერი მფლობელისთვის არის მართლწესრიგით მინიჭებული სიკეთე იმის გამო, რომ მისთვის პეტიტორული პროცესი ხელმიუწვდომელია, არამედ ის უპრიანია კანონიერი მფლობელებისთვისაც სიმარტივის, მოქნილობის გამო. პეტიტორულ პროცესში მტკიცების ტვირთი მოსარჩელეს აწევს, რადგან მფლობელის სასარგებლოდ ფლობის ფაქტი მეტყველებს.

მფლობელობითი სარჩელით უკანონო კეთილსინდისიერი მფლობელს თავის დაცვა შეუძლია არა მხოლოდ სხვა უტიტულო მფლობელისგან, არამედ თავად მესაკუთრისგანაც, უფლებამოსილი ე.წ. უპირატესი უფლების მქონე პირისგან, თუ ის უკანონო გზებით შეეცდება საკუთარი ინტერესების დაცვას.

ერთი შეხედვით, პოსესორული დაცვა სამართლებრივი პარადოქსია, „მისი არსი მიუწვდომელია იურიდიული განათლების არმქონე ადამიანის გონებისთვის“ (*შერშენევიჩი*)²⁴, მაგრამ დოქტრინალურად დასაბუთებულია მისი სარგებლიანობა სხვადასხვა სამართლებრივი სიკეთის დასაცავად. ის უზრუნველყოფს სამოქალაქო წესრიგის, მშვიდობის გამყარებას, ნივთის მიმართ ჩამოყალიბებული ფაქტობრივი წესრიგის ხელშეუვალობით, უზრუნველყოფს ნივთის მესაკუთრის ინტერესების დაცვას, რომელიც იმედოვნებს, რომ ნივთს დაიბრუნებს დანაკარგების გარეშე, რადგან ის უკანონო მფლობელთანაც დაცულია მესამე პირთა ხელყოფისაგან, ასევე, უმაღლესი სიკეთის – ადამიანის ღირსების, დაცვას განაპირობებს, რადგან ნებისმიერი ადამიანი, მათ შორის სამართალდამრღვევი კულტურული მართლწესრიგის მიერ უზენაეს ფასეულობად მიიჩნევა.

ქართული სასამართლო პრაქტიკა უკვე მდიდარი მფლობელობითი დაცვის შესახებ გადაწყვეტილებებით, სადაც ხშირად სწორადაც მიეთითება მფლობელობითი სარჩელების ბუნებაზე და არ ხდება მათი გაიგივება საკუთრების დაცვის სარჩელებთან.²⁵

²³ Иеринг Р., Об основании защиты владения, М., 1883, 148.

²⁴ Шершеневич Г.ф. Учебник русского гражданского права. Т.1, М., 1914, 151.

²⁵ Brandes in Bork/Schäfer (Hrsg.), (2012), GmbHG, §16 Rn. 38.